

DÍSZLETEK ÉS JELMEZEK SZERZŐI JOGI VÉDELME

BEVEZETÉS

A vizuális művek külön kategóriájába tartozó díszlet, jelmez és mindezek tervei kapcsán napjainkban már ritkán merül fel kérdésként az idetartozó műalkotások szerzői jogi védelme, alkotóik személyhez fűződő és vagyoni jogainak elismerése. Különösen igaz ez a megállapítás az Sztj. 2013. április 1-jétől hatályos módosítása óta,¹ amikortól a jogi védelem a jelmez- és díszletterven túl újra kiterjed magukra a jelmezre és színházi díszletekre is, így téve teljessé a jogvédelmet e műfaj tervezési és tárgyi megvalósításának szakaszában keletkezett alkotások vonatkozásában.²

E műtípusok – pontosabban a díszlet(terv) és a jelmez(terv) színpadi és filmes felhasználásai – ugyanakkor olyan sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek az általános szerzői jogi szabályokhoz képest ha nem is kivételes, de mindenképpen más szemléletet és rugalmasabb jogalkalmazói hozzáállást igényelnek. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy a jelmez és terve, de kisebb mértékben a díszlet is elsősorban használati célú műtárgy, szerzői jogi védelme az iparművészeti alkotások (jelmez) és az építészeti alkotások (díszlet) szabályozásának a világában keresendő. A másik specialitás ezen a területen az, hogy a jelmez és a díszletek többnyire nem önmagukért készülnek, hanem célzottan egy konkrét színpadi mű (színházi előadás, operaelőadás, koncert) vagy filmalkotás számára, a rendezővel szoros együttműködésben kerülnek megtervezésre és legyártásra. A díszlettervezőnek (tervezőművésznek) igazodnia kell a színdarabhoz, saját korához és a produkció jellegéhez is, hogy hitelesen támassza alá a mű mondanivalóját. A díszlet és a kellékek színei önmagukban, már az előadás első perceiben – a színésztől és szövegtől függetlenül – pusztán a vizualitás erejével kifejeznek érzelmeket, megadják a darab atmoszféráját.³

Ugyanakkor a díszlet- és jelmeztervezők az utóbbi évtizedekben rendszeresen jelennek meg önálló kiállítóművészekként a nagyközönség előtt, installációkat, festményeket, bútorokat, objektumokat, térkollázsokat, assemblage-okat⁴ állítanak ki. Azaz alkotótevékeny-

* A szerző a Miniszterelnökség vezető-kormányfőtanácsosa, a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja.

¹ 2013. évi XVI. törvény a szellemi tulajdonra vonatkozó egyes törvények módosításáról.

² Ahogy arra a törvénymódosítás miniszteri indokolása is rámutat, a jelmez és a díszletek használati célú műtárgyak, jellegüket tekintve a képzőművészeti, illetve az iparművészeti alkotásokhoz állnak közel, ezért indokolt az egyéb művekkel megegyező szintű védelmük biztosítása.

³ Forrás: http://www.szinkommunikacio.hu/22_21.htm.

⁴ Az assemblage a 20. századi vizuális művészeti irányzatok (például a *pop-art* vagy a *dadaizmus*) jellegzetes műfaja. A különféle tárgyak egymáshoz illesztéséből, összerakásából, halmozásából létrehozott háromdimenziós műalkotás, hasonlítható a kollázshoz, de a kollázs kétdimenziós műalkotásától eltérően térbeli kompozíció.

ségük produktumai egy autonómabb és szuverénebb, jelentésalkotó közegben jelennek meg, elszakadva az eredeti (alkalomszerű) előadástól vagy filmtől. Ezeknek a műveknek az önállósodása, autonóm kiteljesedése tette és teszi szükségessé alkotóik és a felhasználók (leginkább galériák) kapcsolatának mélyebb feltárását, de jogi kérdéseket vet fel egyebek mellett az eredeti díszletek (dízlettervek) felhasználása a színmű újbóli színpadra állítása során, vagy a jelmeztervező díjazása a film- és televíziós alkotás ismételt sugárzása után. Még különlegesebb, az átdolgozás területére vezető jogviszonyokat keletkeztet továbbá a díszletekről készített képzőművészeti alkotások vagy fényképek felhasználása (kiállítása, többszörözése, terjesztése).

Fontos kiindulópontunk e témakör tárgyalása során végül az is, hogy az uniós jog egyáltalán nem tárgyalja a színpadi műveket, és nincs kifejezetten a színpadi műveket szabályozó közösségi jogforrás sem. Egyes szakértői vélemények szerint nincs is erre szükség, mert ezeket a kérdéseket a nemzetállami jogszabályok az adott tagállam kultúrájához igazítva – minimális szinten – rendezik, a szabályozást pedig kiegészíti a bírói gyakorlat.⁵ Megkérdőjelezhető ez az álláspont annyiban, hogy a színpadi művekre és szerzőire vonatkozó speciális szerzői jogi szabályok beiktatása egyrészt tisztázhatná a színházi szakmában tevékenykedők alkotói státuszát, másrésztől csökkentené vagy legalábbis mérsékelné az itt előforduló jogsértések számát. Csupán a bírói gyakorlat mindenhatóságában azért sem szabad bízunk, mert éppen a vizuális művekkel kapcsolatos ügyekben születtek – azonos vagy hasonló tényállások mentén – a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) véleményével szembemenő ítéletek.

1. A díszlet szerzői jogi védelme

1.1. Díszlet, díszlettervező, szcenikus

Forgách András író frappáns megfogalmazása szerint „[h]ogy egy adott díszlet mit tesz hozzá egy előadáshoz, az voltaképpen mérhetetlen. Nem lehet összeadni a kettőt, de kivonni sem egymásból. Nincs színész + előadás + díszlet + néző formájú képlet (persze, hogy nincs, ám a tudat vágyódik az ilyesféle leegyszerűsítésekre): a díszlet minőségének vagy mennyiségének nincs sem valódi sem virtuális mértékegysége és ez a jelmezekre is igaz.”⁶ Ebből a gondolatból is következik, hogy a díszlettervezőnek (tervezőművésznek) igazodnia kell a színdarabhoz, saját korához és a produkció jellegéhez is, hogy hitelesen támassa alá a mű mondanivalóját, figyelembe véve a színészek igényeit, a mozgásteret, a színpadkép arányait éppúgy, mint a produkció költségvetését. A díszlettervező tervrajzai és utasításai alapján szakemberek

⁵ Dr. Sági Edit: Színpadi művek szerzői joga. Interjú: <https://www.jogiforum.hu/interju/191>.

⁶ Forgách András: Díszlet, jelmez. Gönczöl Kiadó. Letölthető: A díszlet mint kép: https://szinhaz.hu/2005/12/22/a_diszlet_mint_kep.

(díszletmodellezők, díszletfestők, kellékesek) sokasága készíti el, állítja össze, rögzíti a díszleteket, szerkezeteket, majd előadás után szétszedik azokat. A díszlettervező olyan színházi ember, aki festő, építész és szobrász is egy személyben, hiszen az érzéseket és gondolatokat kifejező színházi látványképek megtervezése és megépítése a képzőművészet egyéb ágainak ismeretét és alkalmazását is megköveteli. A változatossághoz és a megfelelő stílus kialakításához a tervezők minden darabnál más-más anyagokat, eszközöket, tereket, megvalósítási módokat használnak a megvilágított, vagy éppen festett háttereken át a plasztikus színpad-építésig.⁷ A lényeg a színpadi művek komplexitásában mutatkozik meg: a színpadi szcenika kialakítása kapcsán a díszletek és jelmezek alkotóinak nézetei összeegyeztetésre kell hogy kerüljenek a rendező elképzeléseivel, akinek – legtöbb esetben – egy már kész, alapul fekvő írói alkotást kell színpadi előadásra alkalmassá tenni.⁸

Légy jó mindhalálig! (Debreceni Csokonai Színház)⁹

A fentiek is ékesen bizonyítják, hogy a díszlettervezők munkája alkotó jellegű tevékenység, ami nagyfokú kreativitást, művészi érzéket és szakmai tudást igényel. Érdekes öszszvetésre szolgáltat alapot az a tény, hogy miközben a színpadi művek szempontjából a

⁷ Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%ADszlettervez%C5%91>.

⁸ Székely György: Magyar Színházművészeti Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1994.

⁹ Forrás: <https://www.jegy.hu/program/legy-jo-mindhalalig-debreceni-csokonai-szinhaz-50202>.

művek létrehozásában alkotó közösséget vállaló díszlet- és jelmeztervező védelmi státusza napjainkban már vitathatatlan, addig nincs egységes jogelméleti álláspont és joggyakorlat a színpadi rendező szerzői jogi megítélése tekintetében. Másfelől viszont kérdésként merül fel például, hogy megvalósul-e magának a színpadi műnek a szerzői jogi oltalma, ha a díszletül szolgáló bútorok a művészi jelleget nélkülözik, vagy ha a felhasznált jelmezek közismertek. Fordítva már egyértelműbb a helyzet: az egyéni díszletek, jelmezek szerzői jogi oltalma nem szűnik meg, nem olvad bele a színpadi mű szerzői jogi oltalmába, hanem önállóan is megmarad.

A színházelméleti definíció szerint díszlet a színpadi mű cselekményének helyszínét jelölő, változtatható, mozgatható és cserélhető színpadberendezés. Másként fogalmazva olyan építészeti-képzőművészeti alkotás, amely a bemutatandó mű által meghatározott korstílust, a szerző instrukcióit, a rendezői és díszlettervezői koncepciót jeleníti meg.¹⁰ Noha a jelmez és díszlet külön-külön kerültek nevesítésre az Sztj.-ben, a gyakorlatban szokás egy összefoglaló név alatt illetni a jelmezek és a díszletek által kialakított színpadképet, színpadi világot: ez a *látványterv*. A látványterv a színjelölések vizuális keretének és a cselekmény lefolyásának átfogó megtervezése, amely a statikus építmények, díszletek mellett kiterjed a jelmezekre, a világításra, a színek alkalmazására, valamint a mozgásokból eredő képi változások színpadi hatására is. A látványterv kifejezésre szokás használni a szcenikát is. A szcenika a színjáték terének, a színpadnak a kialakítása, technikai berendezése. A színház szcenikusa felelős a színpadkép különböző elemeinek működéséért, és feladatköre összekapcsolódhat a díszlettervezőével és a látványtervezőével.¹¹ Míg a szcenikus technikai jellegű tevékenységnek eredménye nem jár jogi oltalommal, addig a díszlettervező és a jelmeztervező általában szerzői jogi védelmet élvező szellemi alkotásokat hoz létre.¹²

1.2. Díszlet engedély nélküli átdolgozása

A jogértelmezési nehézségeknek és joggyakorlati bizonytalanságoknak a bevezetőben már jelzett 2013. évi Sztj.-módosítás vetett véget, amely újra kiterjesztette a védelmet a jelmez- és díszletterven túl magukra a jelmezekre és színházi díszletekre is, tekintettel arra, hogy *„a jelmezek és a díszletek használati célú műtárgyak, jellegüket tekintve a képzőművészeti, illetve az iparművészeti alkotásokhoz állnak közel, ezért indokolt védelmük azonos szintjének biztosítása a jogszabályi felsorolás pontosítása által.”*¹³ A törvénymódosítás előzménye egy 2005-ös ítéletáblai határozat volt, amely a szerzői jogi védelmet kiterjesztette a megvalósi-

¹⁰ Székely: i. m. (8).

¹¹ Sági Edit: A színpadi művek szerzői joga. Patrocinium Kiadó, 2019.

¹² Természetesen a szerepek összekapcsolódhatnak: előfordul, hogy a látványtervező egy személyben tervezi a jelmezeket és a díszleteket. Ebben az esetben külön-külön fog fennállni szerzői joga a jelmezeknek és azok tervein, valamint a díszleteken és azok tervein.

¹³ A szerzői jogi törvény indokolása.

tott színpadi jelmezekre.¹⁴ Ez akkor a hatályos joggal ellentétes értelmezés volt, hiszen az Sztj. 1. § (1) bekezdése példálózó felsorolásának *n*) alpontja 2005-ben még csak „a jelmez- és díszletterveket” említette. Az ítélet *de lege ferenda* mégis helyes volt, hiszen a jelmez az általános ruhatervekhez, szabásmintákhoz képest távolabb van a cél általi meghatározottságtól, és közelebb a díszítő és jellemző-gondolati művekhez.¹⁵

A iparművészeti jelleg tálcán kínálja a díszletek formatervezésiminta-oltalomban való részesítésének lehetőségét is, hiszen a díszlet látszólag minden jogszabályi feltételnek megfelel, amely alapján egy új és egyéni jellegű minta formatervezésiminta-oltalomban részesülhet.¹⁶ Az ebben a kérdésben egységesnek tekinthető jogirodalmi álláspont szerint a szerzői jogi oltalom és a formatervezési minta közötti átfedés az alkalmazott művészeti alkotások esetében áll fenn, ahol az ilyen formába öntött kreatív megoldások esztétikai jellemzőkön kívül használati, műszaki és egyéb követelményeknek is megfelelnek. E körbe tartoznak a belsőépítészek, de sokkal inkább a lakberendezők által tervezett lakberendezési tárgyak. A párhuzamos védelem egyes díszletelemek tekintetében akkor merülhet fel, ha a színpadi díszlet elemei között vannak lakberendezési tárgyak vagy formatervezett bútorok. Nem kizárt tehát, hogy ezek a díszletelemek formatervezésiminta-oltalmat is élvezzenek. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy a komplett színpadi díszlet a szerzői jogi oltalom mellett automatikusan formatervezésiminta-oltalmat is kap, már csak azért sem, mert a formatervezésiminta-oltalom a szerzői jogi oltalommal ellentétben nem a formalitásmentes oltalom elvén épül fel.¹⁷

A díszlettervező alkotótevékenységének elemeit, a rendezői koncepciótól való elhatárolását és szerzői jogi védelmének kritériumait elsőként a *Légy jó mindhalálig!* című musical díszletének engedély nélküli átdolgozása tárgyában készült szakvélemény dolgozta ki minden részletre kiterjedően. A jogvitát az váltotta ki, hogy a rendező a díszlettervező engedélye nélkül módosította az eredeti díszleteket egy kihelyezett előadás alkalmával, továbbá a díszlettervező nevét sem tüntették fel a színlapon. Az ügyben eljáró tanács mindenekelőtt tisztázta a díszlettervező szakmai munkájának lényegét az alkotói folyamatban a rendezővel való együttműködés és kölcsönös inspiráció jegyében. Ennek részeként a díszlettervezőnek – alkotótársaihoz hasonlóan – számos szempontra figyelemmel kell lennie a díszletek és azok terveinek elkészítése során. Ilyenek elsődlegesen a darab rendezőjének (vagyis a fenti alkotómunkák fő irányítójának, összefogójának) a színpadra állítással kapcsolatos elképzelései, emellett (vagy ennek részeként) a díszletnek igazodnia kell többek között saját és/vagy a mű keletkezésének korához, a korhoz kötődő tárgyi kultúrához, továbbá építészeti és kép-

¹⁴ Győri Ítéletábrla Gf.IV.220.228/2005/30.

¹⁵ *Gyertyánfy Péter* (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez* (a továbbiakban: *Nagykommentár*). Wolters Kluwer, Budapest, 2014.

¹⁶ A formatervezési minták oltalmáról szóló 2021. évi XLVIII. törvény 1. § (1)–(3) bekezdése.

¹⁷ *Sápi*: i. m. (11).

zőművészeti stílusokhoz, az előadás helyszínének (játékterének) adottságaihoz, valamint – nem utolsósorban – a mindezek megvalósításához rendelkezésre álló anyagi forrásokhoz.¹⁸

A fenti szempontok figyelembevétele sem jelenti azt azonban, hogy a díszlettervező tevékenysége ne lenne alkotói munka: ezzel ellenkezőleg, az az esetek túlnyomó többségében magas fokú kreativitást, művészi érzéket és szakmai tudást igényel, ezért eredménye, vagyis a díszlet(terv) is egyéni-eredeti jellegű. Abban az esetben ugyanis, ha a díszlettervező valójában csak mechanikus kivitelezője egy másik személy (például a rendező) teljes körűen megtervezett tervének, szerzői jogi értelemben már nem díszlettervezőről, hanem díszletkivitelezőről, díszletépítőről (asztalos, festő stb.) beszélhetünk. *„A díszlettervezői tevékenység annyiban kétségtelenül hasonlít az alkalmazott művészeti ágakhoz, hogy a rendezői elképzeléseknek nagymértékben alá van rendelve és az előadás megszületésének céljának szolgálatában áll. Ez azonban önmagában nem gátja az egyéni kreativitásnak és gondolatkifejtésnek, ezen keresztül pedig az egyéni-eredeti mű létrejöttének.”*¹⁹

A díszletterv tehát a díszlettervező tevékenységének eredményeként jön létre. Ahogy arra a szakvélemény is rámutat, a díszlettervezői munka *„önálló alkotói tevékenységnek minősül még akkor is, ha a tervezés folyamatát a rendezői koncepció értelemszerűen és az esetek többségében nagymértékben befolyásolja. Ilyenkor a rendezői vagy közös munkaként megszülető elvi és művészi döntések, ötletek tükröződnek később a díszlettervben.”* A konkrét ügyben is úgy ítélte meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület, hogy az elkészült díszlet szempontjából a rendezői koncepció (például az, hogy a színpadra állítás során kétszintes díszletet kell alkalmazni, vagy a színpadon alkalmazott lépcső) csak a szerzői jogi védelem szintjét el nem érő – a színházi világban egyébként gyakran alkalmazott – ötletnek minősül. Az eljáró tanács végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy a soproni előadás díszlete több részletében is az ősbemutató díszletének átdolgozása, és így az Sztj. 29. §-a alapján származékos műnek tekinthető.²⁰ A soproni átdolgozás pedig nem önálló koncepció, csak az adottságokhoz (a színpad méreteihez stb.) alkalmazkodó átszabás. Az eljáró tanács ugyanakkor megnyitott egy „menekülőutat” annak felvillantásával, hogy *„az átdolgozások általános természetéből adódóan a soproni előadásban számos részlet (például asztalok, terítőök) különbözőséget mutat, ami új, önálló alkotói tevékenységet is feltételezhet. A tervezést azonban ebben az esetben ugyanúgy kötötte az előadás alapjául szolgáló mű és a korhűség kívánalma, mint a debreceni díszletezés esetében, ezért annak megállapítása, hogy az egyes részletelemek tekintetében a soproni előadás mennyiben támaszkodik a debrecenire, nem lehetséges egyértelműen.”* Erre a szakvéleményre alapozva állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy az alperesek megsértet-

¹⁸ SZJSZT-12/2009. Díszletterv átdolgozása.

¹⁹ https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenek_pdf/szjszt_szakv_2009_12.pdf.

²⁰ Sztj. 29. §-a: „A szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon. Átdolgozás a mű fordítása, színpadi, zenei feldolgozása, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása és a mű minden más olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.”

ték a felperes díszlettervező szerzői jogát – beleértve a névviseléshez való jogát is – az általa alkotott díszlet engedélye nélküli átdolgozásával és újbóli színpadra állításával.²¹ Az ügyben másodfokon eljáró ítélőtábla az alperesek fellebbezését elutasítva teljes körűen osztotta az elsőfokú bíróság álláspontját az engedély nélküli átdolgozás minősítését és a jogsértő magatartás Szjt. szerinti jogkövetkezményeit illetően.²²

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy sem a szakértői vélemény, sem az ügyben született ítéletek nem foglalkoznak a díszlet (mint mű) egységének a sérelmével, illetve annak lehetséges megsértésének kérdésével. Ennek magyarázata az lehet, hogy az átdolgozott díszlet összességében nem változott annyit, hogy az a díszlettervező becsületére vagy hírnevére sérelmes lett volna. Miként azt a vizuális művekkel kapcsolatos jogsértések elemzése során is láthattuk, nem egyszerű annak tisztázása, hogy pontosan melyek azok a magatartások, amik a mű egységének a sérelmét jelentik.

Egy eredetileg kőszínházba tervezett, kivitelezett és felhasznált díszlet szabadtéren megtartott előadása kapcsán kiobbant ügyben arról kellett a Szerzői Jogi Szakértő Testületnek döntenie, hogy szerző becsületére vagy szakmai jó hírnevére sérelmes lehet-e vagy sem, ha a színpadi díszletet a szerzői joggal rendelkező díszlettervező hozzájárulása nélkül úgy módosítják, hogy a színpadkép megváltozik.²³ A testület mindenekelőtt rögzítette azt, hogy a kőszínházba tervezett díszleteket a szabadtéri játékokon megtartott előadásokon csak változatlan formában lehetett volna felhasználni. A másik kérdésben a szakvélemény árnyaltabban fogalmazott: *„A szabadtéri előadás díszlete több helyen lényegesen különbözött az eredeti, a korhű jelleget jobban követő felfogástól. A látványegység ... megbontása, az egyes díszletelemek (kápolna, oltár) technikai követelmények által nem indokolható módosítása összességében azonban arra nem volt alkalmas, hogy a nézőben a szerző becsületére, vagy jóhírnevére sérelmes benyomás alakuljon ki. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az eredeti mű vonásai több helyen lényegesen megváltoztak, és ez a szakmai körökben akár negatív megítélést is eredményezhet.”* Sági Edit szerint ez a vélemény azért vitatható, mert ha azt a nézetet fogadjuk el az integritás tekintetében, amelyet az Szjt. indokolása is rögzít, nevezetesen, hogy a mű bármely eltorzítása, megcsonkítása tiltott, és csak a megváltoztatás, valamint egyéb visszaélés jogsértő mivoltának további feltétele a szerző becsületére vagy hírnevére való sérelmes volta, akkor a díszletelemekben bekövetkezett „megbontás” és „nem indokolható módosítás” megvalósítja a jogsértést. Ha pedig azon a nézeten alapulva vizsgáljuk az esetet, hogy mind a négy feltétel jogsértő megállapításához szükséges a jó hírnév vagy a becsület megsértése, akkor ellentmondás fedezhető fel a véleményben, mivel *„a becsület a személy társadalmi megítélése, ahol az adott személy saját akarata a kiindulópont arra vonatkozóan, hogy mit tekint személyesen értékesnek. A jóhírnév az adott személy közösségi, társadalmi,*

²¹ Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 3.P.21.040/2007/75.

²² Győri Ítélőtábla Pf.I.20.055/2011/7.

²³ SZJSZT-39/2007. Színpadi díszlet megváltoztatása.

*közéleti, gazdasági ismertségét, elismerését jelenti, amelynek bármilyen szintű rombolása személyhez fűződő jogot sért. E két fogalommal összevetve levonható a következtetés, hogy ha a módosított díszlet alkalmas volt arra, hogy szakmai körökben negatív vélemény alakuljon ki a szerzőről, akkor az sérelmes lehet a becsületére, jó hírnévére.*²⁴ Mivel az ügyben született ítélet nem áll rendelkezésünkre, az sem tudható, hogy a bíróság végül osztotta-e az SZJSZT véleményét, vagy az Szjt. dogmatikai rendjéhez közelebb álló értelmezést tette magáévá.²⁵

2. A jelmez és a jelmeztervező szerzői jogi védelme

2.1. Jelmez, jelmezterv, jelmeztervező

Sem a jelmeznek, sem a jelmeztervnek nincs jogi fogalmi meghatározása, ugyanakkor a bírói gyakorlat mára kialakította a jelmez céljára készült öltözék szerzői jogi iránytűjét. Az irányadónak tekinthető értelmezés szerint „...a jelmez az általános ruha-tervekhez, szabás-mintákhoz képest távolabb van a cél általi meghatározottságtól és közelebb a díszítő és jellemző-gondolati művekhez, vagyis a szűkebb értelemben vett képzőművészeti alkotásokhoz. Itt ritkábban merül fel a használati célú művek szerzői jogi védelmének alap problémája, az, hogy a funkció meghatározó ereje kizárna minden szellemi mozgásteret. A terv eredményét, a háromdimenziós megvalósítást inkább műtárgyként és nem áruként hozzák forgalomba – utóbbi az ipari tervezőművészeti alkotásra jellemző.”²⁶

A jelmeztervnek nincs jogi fogalmi meghatározása; a Magyar színházművészeti lexikon definíciója szerint a jelmezterv egy adott előadás stílusának megfelelő, egy-egy szerep helyzetét, jellemét kifejező alkalmazott képzőművészeti alkotás. Pontosan ábrázolja a különböző jelenetekben viselendő öltözékeket, néha a maszkelképzést is. Részletrajzokkal kiegészítve (szabásrajz stb.) kerül a különböző kivitelező műhelyekbe: szabó – kalapos – cipész, és mellékelik hozzá a jelmeztervező által kiválasztott anyag- és színmintákat is.²⁷ Televíziófilmhez készített jelmeztervek felhasználásának szinte minden részletére kiterő testületi szakvélemény szerint a jelmeztervek önmagukban is műalkotások, azonban szerepük a felhasználás során másodlagos, legfeljebb kiállításon vagy a produkció promóciója során szokták nyilvánosan felhasználni őket. Céljuk a jelmeztervező vizuális elképzelésének, koncepciójának

²⁴ Sági: i. m. (11).

²⁵ Az Szjt. 101. §-ának (4) bekezdése szerint ha bírósági kirendelésre készül testületi szakvélemény, az ügy érdemében hozott határozatról – egy példányának megküldésével – a testületet értesíteni kell. Sajnálatosan erről a 2004. április 1-jétől hatályos kötelezettségnek a teljesítéséről a bíróságok rendszerint megfelelnek.

²⁶ Gyertyánfy Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól – a védelem tárgya és a mű egysége. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 4. sz., 2012. augusztus.

²⁷ SZJSZT-02/2006. Szerzői jogdíjak jelmezterveken.

bemutatása a producer, a felhasználó, továbbá a produkció kreatív alkotó csapata (rendező, operatőr, díszlettervező, koreográfus stb.), valamint a kivitelezők számára. A terveket a prezentációt követően elfogadják, majd azok a jelmezek kivitelezéséhez nyújtanak segítséget és pontos iránymutatást. A tervező alkotó szellemi tevékenysége a megvalósuló jelmezekben manifesztálódik, azok magukban hordozzák a kreatív alkotó szellemi tevékenység eredményét.²⁸ Mindezen sajátosságok miatt – az építészeti tervekkel ellentétben – a színházi világban nem a jelmezterv, hanem a jelmez felhasználása a meghatározó, elsődleges forma.

A SZJSZT-17/2013. számú ügyben eljáró tanács véleményének kialakítása során vizsgálat tárgyává tette a jelmeztervezői tevékenységet a filmiparban kialakult bel- és külföldi szakmai gyakorlat alapján. A filmes jelmeztervezés tartalmi elemeinek és sajátosságainak meghatározására a külföldi szakirodalomban található példa.²⁹ Természetesen a filmkészítés során nem minden esetben készülnek jelmeztervek; ez leginkább a kosztümös, illetve a különleges látványvilágra törekvő filmalkotások esetében merül fel. Másrészt a filmszakmai gyakorlat alapján az is megállapítható, hogy a jelmeztervezői alkotói folyamat egyik, de nem szükségképpen részeleme a jelmeztervek készítése. Erre tekintettel önmagában az a tény, hogy egy filmhez nem készülnek vagy nem minden egyes jelmezhez készülnek jelmeztervek, még nem zárja ki a jelmeztervező alkotói minőségét.

Összefoglalva a fentieket, a jelmeztervek műalkotásoknak tekinthetők, funkciójuk „*a jelmeztervező vizuális elképzelésének, koncepciójának bemutatása a producer, a felhasználó, továbbá a produkció kreatív alkotó csapata (rendező, operatőr, díszlettervező, koreográfus stb.), valamint a kivitelezők számára.*”³⁰

²⁸ SZJSZT-17/2013. A jelmeztervezés szerzői jogi minősítése a filmes műfajban.

²⁹ „A jelmeztervezés nem csak a ruhákról szól: a filmben történetmesélő és vizuális célja is van. A jelmeztervező autentikus karakterek kreálásával, színek, textúrák, sziluettek használatával a forgatókönyvet és a rendezőt segíti, egyensúlyt biztosítva a képkomponálásban. ... Függetlenül attól, hogy a film kosztümös, 'fanthasy', vagy modern stílusú, mindegyik előzetes kutatómunkát igényel. A tervezőt inspirálja a művészet, az irodalom, fotográfiák, a természet, a zene, gyermekkori emlékei és más filmek, valamint mindezek szabad asszociációja. ... A jelmeztervezők többsége a kortárs jelmezek tervezését nehezebb feladatnak tartja. ... A jelmezek akkor sikerülnek jól, ha a nézőközönség nem veszi észre őket, de ugyanakkor szorosan kapcsolódnak a karakterekhez. ... A hollywoodi filmgyártás történetében a mozgófilmekhez tervezett, vásárolt, bérelt és gyártott ruhák kombinációját használták. A filmtől függően a jelmeztervező felvázolja a jelmezeket, amelyeket kiviteleznek vagy vásárolják és öregítik, patinázzák azokat. ... Semmi sem hétköznapi vagy a véletlen műve, ami a filmvásznon megjelenik – minden egyes kiegészítő és jelmez a jelmeztervező szándékos választásának eredménye és végső soron a rendezőé. ... A jelmezek sokkal többek, mint ruhák, megtestesítik a karakter pszichológiai, szociális és érzelmi állapotát a forgatókönyvben meghatározott adott pillanatban. ... A jelmezek megjelenítik egyéniségünket és komplex személyes történeteket hordoznak múltunkból és jelenünkben. A filmes jelmezeknek mindezt ki kell fejezniük, és ugyanakkor illeszkedniük kell a díszlethez és a fényhatásokhoz, valamint a film korszakához és műfajához is.” *Deborah Nadoolman Landis: What is costume design? – Hollywood Costumes*, V&A Publishing Victoria and Albert Museum, London, 2012.

³⁰ SZJSZT-17/2013 és *Gyertyánfy*: i. m. (15).

2.2. Jelmezek színházon kívüli felhasználása

A jogvédelem tárgyának egyértelműsége ellenére az ilyen tárgyú jogviták tisztázását megnehezíti, hogy az Sztj. nem tartalmaz a jelmeztervek, illetve az azok alapján elkészített jelmezek felhasználására vonatkozó részletszabályokat. Egy 2006-ben született SZJSZT-vélemény szerint a jelmeztervek hasznosítását illetően analógia sem vonható a szerzői jog által védett más tervek (például építészeti alkotás és annak terve, iparművészeti alkotás és annak terve) között. Az ügyben eljáró tanács álláspontja szerint „a jelmezek – kiindulva az ismertetett szakmai fogalmak tartalmából – csak egy adott előadás összefüggésében speciálisak, az előadáson kívüli használatuk során csupán egyszerű kellékek. A színházi gyakorlatot tekintve általánosságban kimondható, hogy nem jellemző a jelmeztervező és a színház kapcsolatára az, hogy a jelmezek más célú felhasználását kizárnák, vagy korlátoznák.”³¹ Ez a nézet erősen megkérdőjelezhető, mivel ugyanaz a jelmez egy másik előadáshoz vagy azon kívül is minden további nélkül felhasználható.³²

A Szerzői Jogi Szakértő Testület által vizsgált ügyben a kérdéses jelmeztervet a felperes vezető jelmeztervezői feladatkör keretében volt köteles elkészíteni a színházi évadon belül, az előadások nevesítése nélkül, havi fix díjazásban részesült. Az eljáró tanács álláspontja szerint a szerzői jogi díj csak az elkészített és elfogadott jelmeztervek után jár; nem merülhet fel ilyen díjigény a jelmezek használatával kapcsolatosan. Így tehát a jelmeztervekre vonatkozó szerzői jogi díjigény nem igazodik a tervek felhasználásának módjához és terjedelméhez. A szakvélemény azt is leszögezte, hogy a rendezvények során felhasznált jelmezek, ruhák, kellékek nem feleltek meg az előadás során felhasznált jelmezeknek.³³

Azt ugyanakkor a szakvélemény is elismerte, hogy a jelmeztervező (felperes) igényének helytállósága szempontjából kulcskérdés a felek között létrejött jogviszony megfeleltetése az Sztj. 30. §-ában meghatározott munkaviszonyhoz hasonló jogviszonynak, mert az ennek keretében létrehozott mű szerzői jogi vetülete teljesen más, mint a szerző szabad, önálló akaratából létrehozott művek esetében.³⁴ A színházi gyakorlatban az a jellemző, hogy a jelmezek és díszletek megalkotása a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége, így a munkaviszonyban létrehozott művek szabályai sok esetben alkalmazhatóak rájuk. Az Sztj. 30. §-a értelmében ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból folyó kötelessége, eltérő megállapodás hiányában a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg. Amennyiben tehát a tervező a színház alkalmazottja, az általa tervezett jelmezek

³¹ I. m. (27).

³² Nem meglepő módon ezzel az erősen vitatható állásponttal a bíróság sem értett egyet, ezért azt ítéletének meghozatala során figyelmen kívül hagyta.

³³ Más lenne a helyzet, ha a Gizella napi rendezvények során magát a színházi előadást reprodukálták volna, vagy abból adtak volna elő részleteket. Ebben az esetben ugyanis a jelmeztervező – ha a jogdíjra nem is – a nevének feltüntetésére igényt tarthatott volna.

³⁴ A kirendelő bíróság kifejezett kérdése hiányában ennek megítélése nem tartozott a megválaszolando szerzői jogi szakkérdések közé.

és díszletek vonatkozásában nem kell külön felhasználási szerződést kötnie a színházzal, hanem a mű átadásával automatikusan megszerzi a színház a vagyoni jogokat.³⁵

Az általánosnak mondható színházi gyakorlat (munkaviszony) mellett vitákra adhat okot a jelmeztervezői tevékenység megbízási szerződésbe foglalása, tekintettel e kötetmek vegyes – eredményjellegű is magukban foglaló – jellegére. A nem munkaviszonyban alkotó jelmez- és díszlettervező szellemi alkotásának felhasználásáért fizetendő jogdíjak tekintetében már korábban az a gyakorlat alakult ki, hogy a tervezőnek egy összegben fizetik ki a honoráriumát, nem pedig a bruttó jegybevétel arányában kapja meg szerzői díját. Ez a jogdíjfizetési szisztéma napjainkban is él, amit egyfelől a szerző és a színház közötti kapcsolat és a már bevett, szokásos színházi gyakorlat indokol, másfelől pedig maga az Szjt. engedi meg a feleknek az eltérést a bevétellel arányos díjfizetéstől.³⁶ A nem munkaviszony keretein belül alkotott jelmezek esetében a jogviták eredője többnyire a színházi előadáson kívüli felhasználások engedélyezése és díjazása. Az SZJSZT-02/2006 számú ügyben is csak arra a következtetésre tudott jutni az eljáró tanács, hogy *„amennyiben a felek között létrejött jogviszony, illetőleg a felperes által létrehozott művek az Szjt. 30. §-ának megfelelőek, a felek között létrejött szerződésekben meghatározott díjazások mértéke, a más hasonló jogviszonyok keretében meghatározottakhoz viszonyítva is, megfelelőek.”* A jelmezek színházon kívüli, ünnepi eseményeken való felhasználása díjazásának mértéke tekintetében az SZJSZT nem tudott állást foglalni, ennek feltételül a felek közötti jogviszony tartalmának tisztázását jelölte meg.

Mind az elsőfokú bíróság, mind a másodfokon eljáró ítélőtábla alaposnak találta a felperes keresetét, és megállapította, hogy a felhasználás jogosulatlanul történt, ezért az alperes díjazással tartozik. Az ítélőtábla ugyanakkor nem értett egyet a szakértő testület szakvéleményével abban a vonatkozásban, hogy szerzői jogi díjigény csak elfogadott jelmeztervek után jár, a jelmeztervek alapján elkészített jelmezek felhasználása után pedig – általánosságban – nem jár díj; és azzal sem, hogy a jelmezek előadáson kívüli használat során csupán egyszerű kellékek lennének. Az ítélőtábla meggyőződése szerint a felperes jelmeztervek alapján készült jelmezeinek nemcsak azon konkrét színházi előadáson belül van egyéni, eredeti jellegük, amelyhez készítették, hanem a színházi előadáson – és magán a színházon – kívüli felhasználás esetén is, azok csupán – szerzői jogi védelem alatt nem álló – színházi kellékeknek nem minősíthetők. A jogerős ítélet azt is kimondta, hogy a felek között létrejött megbízási szerződés tartalmához, az abból következő felhasználás megengedett mértékéhez nem tartozott hozzá – külön engedély hiányában – a jelmezek színházon kívüli felhasználása, ezért az alperes azzal, hogy a jelmeztárából az ünnepi eseményeken történő felvonuláshoz a jelmezeket kiadta, a felperes szerzői műveit jogosulatlanul használta fel.³⁷

³⁵ SÁPI: i. m. (11).

³⁶ Szjt. 16. § (4) bek.

³⁷ Győri Ítélőtábla Gf.IV.20.228/2005/30.

Egy hasonló ügyben – rockoperához tervezett jelmezek felhasználási szerződésben engedélyezett területen kívül megvalósított felhasználása tárgyában – hozott jogerős ítélet alapján a szerző a felhasználásra vonatkozó díjfizetés szabályai szerint szerzői díjra nem tarthat igényt, azonban az Szt. 94. § (1) bekezdés e) pont alapján a jogsértőtől követelheti a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését. Az ítélet indokolása szerint az alperes azért, hogy a felperessel a külföldi előadásokra vonatkozóan felhasználási szerződést nem kötött, és díjat nem fizetett, a szerzői díj elmaradt összegével gazdagodott. Ezért a felperes a jogosulatlan felhasználás után, a gazdagodás visszatérítése jogcímén, lényegében a szerzői díj összegével megegyező térítésre tarthat igényt.³⁸

Jelmezek – Az ember tragédiája – Szombathelyi Weöres Sándor Színház³⁹

2.3. Jelmeztervezés és jelmezek felhasználása filmalkotásban

Filmalkotáshoz készült jelmezek tervezőinek filmalkotói státusza, díjazása és közös jogkezelés körébe tartozása részben más jogviszonyokat eredményez, ezért más kérdéseket is vet fel, mint a jelmezek színházon kívüli felhasználása. Bírósági megkeresésre 2013-ban készített az SZJSZT e tárgyban részletes szakvéleményt, előzetes megállapításokat is téve a

³⁸ Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.771/2008/7.

³⁹ Forrás: <https://www.jegy.hu/program/az-ember-tragediaja-25499>.

konkrét kérdések megválaszolása előtt.⁴⁰ Elvi jelentősége van többek között egy filmalkotás (és ily módon a benne foglalt jelmezek összessége), illetve az egyes jelmezek kiragadott felhasználásának, mivel azok más és más jogi megítélést eredményezhetnek. Mindazonáltal a perbeli filmalkotások megtekintése alapján az eljáró tanács álláspontja szerint „a perbeli filmalkotások, azok látványvilága, karaktereinek és jelmezeinek együttese megkülönböztethető, egyéni, eredeti jelleget hordoz, a jelmeztervező szellemi tevékenységének, alkotó közreműködésének eredménye. Olyan esetben, amikor az egyes jelmezek nem egyéni, eredeti jellegűek (például beszerzett, illetve kölcsönzött konfekcióruhák), a filmalkotás, annak látványvilága és az ahhoz készült jelmezek együttese egyéni, eredeti jellegű alkotásnak minősülhet és szerzői jogi védelmet élvezhet.”

A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján ugyanakkor az eljáró tanács nem tudta megállapítani, hogy a per tárgyává tett filmekhez a felperesi jogelőd készített-e jelmezterveket. A tervezői kreativitás elismeréseként értékelhető viszont a szakvélemény álláspontja, miszerint az egyéni-eredeti jellegű jelmeztervek hiánya nem zárja ki azt, hogy a felperesi jogelőd jelmeztervezőként szerzőnek, illetve filmalkotónak minősüljön, és a jelmeztervezői szellemi alkotótevékenysége során létrehozott audiovizuális mű, valamint az annak részét képező jelmez, illetve azok együttese szerzői jogi védelmet élvezzen. Ebből is következően a jelmeztervezők a nemzetközileg elfogadott szakmai gyakorlat szerint – a rendezővel, operatőrrel és forgatókönyvíróval együtt – a filmalkotói kreatív csapat részei, filmszerzőknek és azon belül mozgóképi alkotóknak minősülnek. A szakvélemény találó megfogalmazása szerint „a rendezőhöz, operatőrhöz és a díszlettervezőhöz hasonlóan, a jelmeztervezői alkotói tevékenység a filmalkotásban, az abban rögzített látványban, képi világban manifesztálódik.” A felperesi jogelőd jelmeztervezőként alkotó módon járult hozzá a filmek egészének kialakításához, önálló szellemi tevékenysége eredményeként egyéni-eredeti jellegű filmalkotások és az azok képi világának lényegi részét képező jelmezegyüttesek jöttek létre, amelyhez a felperesi jogelődnek mint filmszerzőnek (mozgóképi alkotónak) szerzői joga fűződik.

A jelmeztervezők tekintetében két közös jogkezelő szervezet jogkezelési tevékenységét vizsgálta meg a Szerzői Jogi Szakértő Testület. Az egyik a filmalkotások közös jogkezelésére bejegyzett FILMJUS Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete, amely kizárólag a filmelőállítók, valamint a filmírók, filmalkotások rendezői és operatőrei jogosult csoportja körében végez közös jogkezelést, tervezők javára nem. A másik a HUNGART Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület, amely a vizuális művészek érdekében és javára ellátja a törvény által előírt kötelező közös jogkezelést, valamint a jogosultak akaratából

⁴⁰ SZJSZT-17/2013. A jelmeztervezés szerzői jogi minősítése a filmes műfajban.

történő, önkéntes közös jogkezelést (az ún. kiterjesztett közös jogkezelést).⁴¹ A HUNGART ténylegesen 2010. január 1-től kezdte meg a díszlet- és jelmeztervezők már nyilvánosságra hozott műveinek másodlagos felhasználásának közös jogkezelését, a műsoradatok gyűjtését. Az első jogdíjak felosztására 2011-ben került sor. A HUNGART által ténylegesen kezelt, a jelmeztervezők részére beszedett jogdíjak köre az alábbi:

- üresképhordozó-díj (az üres képhordozók forgalmazása után fizetendő díj a sugárzott, illetve képhordozón terjesztett művek magáncélú másolására tekintettel);
- kábeltévéjogdíj (a sugárzott vagy vezetéken terjesztett eredeti műsorok vezeték útján a nyilvánossághoz való egyidejű, változatlan továbbközvetítése fejében fizetendő díj);
- reprodukciós jogdíj (például nyomtatott vagy elektronikus sokszorosítás, internettől történő letöltés, kiállítás esetén fizetendő díjak);⁴²
- másodlagos sugárzásért járó jogdíj kizárólag a közszolgálati televíziók művészeti magazinjaiban bemutatott magyar film- és színházi előadásrészletek díszlete és jelmeze után.⁴³

A HUNGART bejegyzése és közös jogkezelési gyakorlata tehát nem terjedt és jelenleg sem terjed ki a filmalkotások és az abban foglalt jelmezek televíziós sugárzására, többszörözésére és terjesztésére, emiatt ezen felhasználásokra vonatkozóan engedélyezést nem folytat, díjigényt nem érvényesít, jogdíjat nem oszt fel a jogosultak között, ennek következtében a perbeli felhasználásokra a felhasználó közös jogkezelő útján engedélyt nem szerezhetett volna. Az eljáró tanács a HUNGART nyilvántartására vonatkozó adatok és a közös jogkezelői gyakorlat alapján megállapította, hogy a per tárgyát képező felhasználások (ismételt sugárzás, DVD-többszörözés és -terjesztés) a perbeli felhasználások idején nem tartoztak, illetve jelenleg sem tartoznak a kiterjesztett közös jogkezelés körébe, így azokból eredő díjigényt a felperes közvetlenül jogosult érvényesíteni. Mivel a perbeli felhasználásokra az alperes sem az érintett közös jogkezelőtől, sem az egyébként számára ismert jogosulttól nem szerzett engedélyt, így a felhasználásokra jogsértően került sor.

⁴¹ A kötelezően közös jogkezelésbe tartozik a szabad felhasználások, magáncélú másolások ellentételezésére beszedett jogdíjak, így az üres képhordozók gyártóitól és importőreitől beszedett, üres kazetták árába beépített díj, a kábeltelvíziók által fizetett jogdíj, valamint a reprográfiai jogdíj. Az üreskazetta-, kábeltévé- és reprográfiai jogdíjakat az ARTISJUS és a Magyar Reprográfiai Szövetség szedi be, és a képző-, ipar-, fotóművészekre eső hányadot átutalja a HUNGART-nak. A kiterjesztett közös jogkezelésbe tartozik a már egyszer nyilvánosságra hozott képző-, ipar- és fotóművészeti alkotás bármely további, változatlan felhasználásának engedélyezése, akár nyomtatott formában, akár sugárzás vagy az internet útján.

⁴² Jelenleg csak a képzőművészek és a fotóművészeti alkotások szerzői részesülnek ebből a jogdíjból, a jelmeztervezők nem.

⁴³ A kötelező közös jogkezelés keretében beszedett átalánydíj tervezőkre eső részét a magyar televíziós és játékfilmek, valamint közvetített színházi előadások díszlet- és jelmeztervezői között a közszolgálati televíziósatornákon sugárzott filmek és közvetített előadások műsoradatai alapján osztják fel, így a filmek sugárzási ideje csak számítási eszközként szolgál a jogdíjfelosztás arányosításához, mivel a tényleges magáncélú másolások és kábeltelvíziós továbbközvetítések adatai nem ismertek.

Fontos rögzítenünk, hogy ez a látványos ügy nagymértékben hozzájárult a jelmeztervezők szerzői jogi státuszának tisztázásához, erkölcsi és anyagi elismerésük megerősítéséhez.

3. Díszlet, jelmez szabad felhasználása

Az Sztj. két helyen, a szabad felhasználások általános szabályait és egyes eseteit tartalmazó IV. fejezetben, valamint a vizuális alkotások különös szabályait magában foglaló X. fejezetben tárgyalja a díszletek és jelmezek engedélyhez nem kötött szabad felhasználását.

Az Sztj. 36. § (3) bekezdése bármely képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként szabadon történő felhasználását teszi lehetővé az audiovizuális médiaszolgáltatásban, míg a (4) bekezdés már kifejezetten a díszlet és jelmez céljára készült műveknek az audiovizuális médiaszolgáltatásban történő felhasználását mentesíti a szerző engedélyétől és nevének feltüntetésétől.⁴⁴ Ezek a szabad felhasználási esetek kifejezetten a televíziószervezetek szükségleteinek kielégítését, munkájuk meggyorsítását szolgálják, mégis olyan látszatot keltenek, mintha a díszlet- és jelmeztervezők produktuma kevésbé lenne értékes és védendő mint a filmalkotások egyéb szerzőinek (például rendező, operatőr) tevékenysége. A tervezők „alávetettsége”, a színházakkal, film-előállítókkal kötött szerződéseik egyoldalúsága mellett ez a téves értelmezés is közrejátszhatott a díszletek, jelmezek fentebb ismertetett jogsértő átdolgozásában és hasznosításában, amely esetekben a testületi szakvélemények és törvényszéki ítéletek szabtak gátat e funkcionális műfajtaikkal való visszaéléseknek, és jelölték ki jogszerű felhasználásuk kereteit.

Az Sztj. X. fejezetében elrejtett szabad felhasználások törvényi szabályaiban ugyan nincsenek kifejezetten nevesítve, ennek ellenére bizonyos helyzetekben a díszletekre és a jelmezekre is kiterjedhetnek ezek a – kizárólag vizuális művekre vonatkozó – szabályok. Az egyik esetkör a szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított képzőművészeti, építészeti és iparművészeti alkotás látképként történő szabad felhasználása például egy filmben vagy fotóalbumban.⁴⁵ Vitán felül áll, hogy a szabály életszerűen szobrokra és építészeti alkotásokra alkalmazandó, mégsem zárható ki egyes díszletelemek állandó szabadtéri elhelyezése, amelyekről így módon az alkotó engedélye nélkül készíthető és használható fel fotó vagy film. A másik eset a képző- és iparművészeti, továbbá építészeti alkotások képének, valamint a művészi fényképnek tudományos vagy ismeretterjesztő előadás, továbbá oktatás céljára történő felhasználása a szerző nevének megjelölésével.⁴⁶ Ez a szabad felhasználási lehetőség az iskolai órák (főként művészeti képzések) vagy a tudományos ismeretterjesztő előadások illusztrálását teszi lehetővé az adott mű képének bemutatásával vagy kivetítésé-

⁴⁴ Sztj. 36. § (3)–(4) bekezdése.

⁴⁵ Látkép esetében egyszerre több képzőművészeti, építészeti, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás, illetve műszaki létesítmény is látható (egy fotón egyszerre több, akár sok ilyen mű is szerepelhet).

⁴⁶ Sztj. 68. § (1)–(2) bekezdése.

vel,⁴⁷ amibe viszont már minden további nélkül beleérthetők és beletartoznak a díszletek és jelmezek is.

A fentiek alapján megkockáztatható az a következtetés, hogy a díszletek és jelmezek kevésbé kitétek a szabad felhasználás kihívásainak, szemben például a képzőművészet vagy az építészet alkotásaival. Ennek is betudható, hogy nem ismertek ezzel kapcsolatos jogviták, és nincs a témának külön jogirodalma sem.

ZÁRÓGONDOLATOK

Szerzői jogi törvényünk 2013. április 1-jétől hatályos módosítása óta a jelmezek és a díszletek a jelmez- és díszlettervekkel megegyező, azokkal azonos szintű jogvédelemben részesülnek, ezzel számolva fel e két egymásra épülő, összetartozó műtípus között korábban létező jogdogmatikai különbségtételt. Napjaink színházi gyakorlatában már nem kérdőjeleződik meg a díszlet- és jelmeztervezők kreatív alkotótevékenysége és produktumaik szerzői jogi védelme. Hasonlóképpen, a filmek egészének képi világának kialakításához alkotó módon hozzájáruló díszlet- és jelmeztervezők is filmalkotónak minősülnek, még ha ezt nem is mondja ki kifejezetten az Sztj. filmszerzőket részletező definíciója.⁴⁸

Az elmúlt másfél-két évtizedben a joggyakorlat minden lényeges kérdésre kiterjedően kimunkálta a díszletek és jelmezek átalakításának és színházon kívüli felhasználásának kereteit, pontosan kijelölve a jogszerű és jogellenes használat határait. Ugyanakkor a joggyakorlat sem tudja utólag orvosolni a díszlet- és jelmeztervezőkkel kötött vegyes szerződések anomáliáit, kétértelműségeit.

A fentiek alapján, valamint hasonló tárgyú uniós jogi norma hiányában azt is állíthatnánk, hogy nincs szükség a színpadi szerzők és egyéb jogosultak jogviszonyait szabályozó jogforrásra. A színházzsákmányi szervezetek óriási erőfeszítéseinek köszönhetően 2008-ban elfogadott színházi törvény rendezi a terület foglalkoztatási, hatásköri és támogatási szabályait, de nem foglalkozik a színpadi művekre és szerzőikre vonatkozó speciális szerzői jogi kérdésekkel.⁴⁹ Az Sztj. kiegészítése – a filmalkotásokra és a vizuális művekre vonatkozó fejezetekhez hasonló – színházi fejezettel megnyugtatóan rendezhetné a szakmában dolgozó alkotók és előadóművészek szerzői jogi státuszát, jogait és díjjegényét.

⁴⁷ Gyertyánfy: i. m. (15).

⁴⁸ Sztj. 64. § (2) A filmalkotás szerzői a film céljára készült irodalmi és zeneművek szerzői, a film rendezője és mindazok, akik a film egészének kialakításához szintén alkotó módon járultak hozzá. E rendelkezés nem érinti a filmben felhasznált egyéb művek szerzőinek e törvényben biztosított jogait.

⁴⁹ 2008. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól.